

Розділ 2

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Міжнародне право. Господарське право, господарсько- процесуальне право

Взаємодія міжнародного права і моралі: теоретико-правові аспекти сучасності

І.А. Гетьман-П'ятковська
доцент, кандидат
юридичних наук,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права,
Університет економіки
та права «КРОК»

У статті досліджено теоретичні та практичні питання взаємодії міжнародного права і моралі. Відзначено, що це два вагомих культурних фактори, які якісно впливають на розвиток міжнародних відносин через діяльність міждержавних урядових і неурядових організацій, уможливають гідне життя людей у державі та приватній сфері.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародна мораль, правові системи, порівняльне правознавство, теорія права.

В статье исследованы теоретические и практические вопросы взаимодействия международного права и морали. Отмечено, что эти два существенных культурных фактора, качественно влияющих на развитие международных отношений через деятельность межгосударственных правительственных и неправительственных организаций, делают возможной достойную жизнь граждан в государстве и частной сфере.

Ключевые слова: международное право, международная мораль, правовые системы, сравнительное правоведение, теория права.

The article examines the theoretical and practical questions of interaction of international law and morality. The findings marked that these are two significant cultural factors that affect the qualitative development of international relations through the activities of intergovernmental and non-governmental organizations that make possible a decent life for citizen sin the state and private sphere.

Keywords: international law, international morality, legal systems, comparative law, theory law.

Постановка проблеми

Питання побудови відносин на засадах миру і безпеки між народами та державами залишаються актуальними для сучасного правопорядку. Тому міжнародне право після закінчення Другої світової війни прагнуло стати правом миру, гарантією подолання війни в міжнародних відносинах. У широкому розумінні мир – це не тільки відсутність війни, а й такий стан міжнародних і внутрішньодержавних відносин, що усуває передумови вирішення міжнародних і внутрішньодержавних конфліктів за допомогою сили. Очевидним є те, що досягнення справжнього миру залежить від достатньо високого рівня політичної, правової та моральної свідомості суб'єктів міжнародного права, їхньої гуманності, освіченості, культури, економічної стабільності. Вказані фактори повинні завадити розв'язанню війни як засобу вирішення міжнародних конфліктів, спорів і протиріч. Міжнародне право через дії та рішення міжнародних організацій можуть стати інструментом впливу на свідомість народів та індивідів. У цьому полягає високий моральний сенс існування міжнародного права як системи норм, що мають імперативний характер для суб'єктів міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Короткий аналіз праць з визначеної тематики свідчить про те, що проблема взаємодії міжнародного права і міжнародної моралі є актуальною. Серед перших праць із визначеної тематики радянського часу є робота Г.К. Дмитрієвої «Взаємодія міжнародної моралі і міжнародного права», яка визначає, що міжнародне право, сприяючи зміцненню позицій моралі, посилює її регулятивний вплив на міжнародні відносини. Від ступеня відповідності міжнародного права нормам моралі залежить ефективність самого права [1, с.150]. У незалежній Україні вказані питання розглядали М.М. Антонович, В.Г. Буткевич, А.І. Дмитрієв, О.В. Задорожній, О.О. Мережко та інші. Так, на думку В.Г. Буткевича, мораль відбиває уявлення народів про справедливе

й необхідне, а моральні, загальнолюдські цінності є критерієм розвитку міжнародного права. І сьогодні, як вважає вчений, міжнародна мораль повніше, ніж міжнародне право відбиває загальнолюдське уявлення про добро і справедливість [2, с. 34]. Учений О.О. Мережко вважає, що прогрес міжнародного права і міжнародної моралі полягає в тому, що права і свободи людини все більше займають місце серед держав і народів [3, с. 61]. Свою думку про сучасний стан міжнародних відносин висловили Р. Жорітсма (RemyJorritsma, професор Маастрихського університету); Н. Кріш (NicoKrisch, професор Інституту міжнародних досліджень Барселони); Р. Маккоквудейл (RobertMcCorquodale, директор Британського інституту міжнародного і порівняльного права); А. Пеле (AlainPellet, професор Університету Париж X); К. Марксен (ChristianMarxsen, старший науковий співробітник Інституту ім. Макса Планка, Німеччина); Г. Фокс (GregFox, професор Університету Вейна, Детройт); Ю. Видмар (JureVidmar, співробітник Оксфордського університету) та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Початок ХХІ ст. відзначився світовою кризою економіки та кризою міжнародних відносин. Уряди держав, міждержавні та недержавні організації прагнуть дипломатичними, економічними, політичними засобами вирішити проблеми безпеки. Однак події останніх років свідчать про хиткість миру та безпеки між народами, їхню залежність від багатьох факторів, серед яких є міжнародне право і міжнародна мораль.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення теоретико-правових аспектів порівняння та взаємодії міжнародного права і міжнародної моралі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Міжнародне право і міжнародна мораль – це системи, у яких існує певний поря-

док, взаємодія і взаємозв'язок елементів. Ці системи слід розглядати як пізнавальні конструкції, що дають змогу дослідити правову міжнародну дійсність.

Французький дослідник Жан Тускоз визначає міжнародне право як «сукупність юридичних норм та інституцій, які регулюють відносини у міжнародному суспільстві з метою встановлення у ньому миру, справедливості та сприяння його розвитку» [4, с. 5]. Ми погоджуємося з тими вченими, які вважають, що міжнародне право є особливою, самостійною системою права, ядром якої виступають загальновизнані принципи й норми міжнародного права, що отримали своє закріплення в міжнародних договорах і звичаях. Специфіка системи міжнародного права пояснюється насамперед особливостями об'єкта регулювання, його суб'єктами, соціальною сутністю, способами створення й функціонування норм міжнародного права. Міжнародне право – це система юридичних норм, об'єднаних в інститути й галузі, що регулюють міжнародні суспільні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва.

Міжнародне право – це система норм договірної права між народами та державами. Міжнародні норми застосовуються лише до тих держав, які є сторонами міжнародних договорів, конвенцій, пактів, членами міжнародних організацій. Застосування міжнародних норм можливе лише в тому разі, якщо це передбачено договором або конвенцією, тобто за конкретних умов і обставин.

Особливості системи міжнародного права (далі – МП) полягають у тому, що МП не входить до будь-якої національної системи права і не включає норми національного права. Водночас, ці дві самостійні системи не є ізольованими одна від одної. Національні правові системи справляють вплив на нормотворення в міжнародному праві, а останнє є важливим чинником формування національного законодавства, зокрема шляхом імплементації норм міжнародного права в національне законодавство. Ще одна особливість міжнародного права полягає в характері нор-

мотворення цієї правової системи. Встановлення взаємних права і обов'язків суверенних суб'єктів здійснюється шляхом добровільного волевиявлення при укладанні міжнародних договорів та інших угод. Це свідчить про те, що міжнародне право має узгоджувальний і координуючий характер. Систему міжнародного права становить об'єктивно існуюча і внутрішньо узгоджена цілісність її елементів: загально-визнаних принципів і норм міжнародного права (договірних, звичаєвих), рішень і рекомендаційних резолюцій міжнародних організацій, рішень міжнародних судових органів, а також інститутів міжнародного права (міжнародного визнання, правонаступництва, міжнародної відповідальності тощо). Так, особливістю міжнародного права є також те, що воно не забезпечується спеціальним наддержавним механізмом примусу. За необхідності держави самі колективно забезпечують підтримання міжнародного правопорядку [5, с. 669].

Міжнародна мораль є формою суспільної свідомості, яка відбиває узагальнене уявлення народів про мир, справедливість, гуманність, солідарність, взаємодопомогу, належне, бажане, ідеальне та їх високі прагнення і цілі. Моральними є загальнолюдські цінності, що стали критерієм розвитку міжнародного права. Узагальненим критерієм вважають поняття добра і зла при визначенні моральних або аморальних діянь глав держав і перших осіб урядів, які протизаконно діють відносно свого народу так відносно інших народів і держав.

Більшість філософів права вважають, що мораль і право беззастережно єдині за формулою *Іммануїла Канта*: «ніколи не стався до іншого тільки як до засобу, але лише як мети в собі» [6, с. 237]. Ця установка робить суб'єкта права моральним, а державу – правовою, у зв'язку з цим міжнародна мораль і міжнародне право перебувають у відносинах необхідної достатності.

Гуго Гроцій (1583-1645 pp.) наголошував на застосуванні природного права в міжнародних відносинах. Він був упевнений у тому, що той, «хто порушує природне право, той назавжди підриває основу

свого власного спокою у майбутньому», і стверджував, що природне право є «в самій природі речей» [7].

Знаний український учений В.М. Корецький (1890-1984 *pp.*) у праці «Загальні принципи права» в міжнародному праві» звертає увагу на те, що юристи шукали природне право в «природі людини». Учений посилався на Гуго Гроція, який писав, що «мати природного права є сама природа людини» [8, с.11]. «Природа людини такий має устрій, що людство не може бути збереженим без суспільного життя» і відповідно до цього «природа сама встановила суспільство з усіх націй і примусила зберігати їх» [7, с. 270]. Вважаємо, що велика думка великого мислителя дає Україні ідею та основу про об'єднання громадян у єдину націю і прогресивний європейський народ.

На нашу думку, питання українських правових інновацій, що прагнуть інтегруватися до європейський правових цінностей, передбачає не відмову від кращих зразків правової спадщини (розподіл державної влади на три гілки, поваги та дотримання прав людини, екологічна безпека), а більшого посилення національного, звичаєвого права та європейських цінностей у законодавство України. Тому моральна складова природного права може вплинути на зміст міжнародної моралі.

Формування спільних духовних, соціальних, людських, національних цінностей, на нашу думку, об'єднає людей, і це є кроком у майбутнє України. Необхідно знати основні принципи міжнародного права, оскільки вони сформовані як результат загальної волі держав, практики міжнародних організацій, політичного досвіду світових лідерів і боротьби народів за свою незалежність.

Тому морально-правова єдність народу і нації виявляється, на наш погляд, у таких факторах, як:

- 1) національна ідентичність (мова, література, культура, традиції, національний одяг, звичаєве право, символіка, традиції та інше);
- 2) повага до прав, свобод інших людей, народів і держав;

- 3) спільна державно-правова історія, політико-правова культура, державній-правова спадщина;

- 4) національно-спрямоване виховання, національна свідомість, ототожнення себе з частиною людської цивілізації, людиною, яка має честь, гідність;

- 5) належне сімейно-родинне виховання, що виявляється у формулі «Дитина, Родина, Культура, Освіта, Доля».

Розуміємо, що міжнародні відносини засновані на дуже крихких важелях, зокрема ідеях і думках, що мають вираження в принципах міжнародного публічного права, у словах стурбованості та занепокоєння з приводу трагічних подій та в разі застосування сили; спільних діях економічного характеру та інші важелі. Однак ці слова й дії формують моральний дух і загальний моральний клімат у певному суспільстві. Цінності взаєморозуміння і співпереживання створюють моральну основу для міжнародної моралі. Об'єднана думка стає моральним принципом для формування політичної позиції держав. Тому міжнародні договори і конвенції, підписані сторонами без передбачення санкцій, провокують безвідповідальних глав держав і урядів випробувати на міцність дію міжнародного публічного права і рішення міжнародних організацій. Найбільш впливовим фактором утримання від подальшого загострення є економічні та матеріальні санкції проти держави, лідер якої допускає злочини проти людяності.

Усе частіше можна почути, що міжнародне право перестає бути ефективним засобом регулювання міжнародних відносин між державами. Причиною таких висловлювань стали події 2014-2016 *pp.* в Україні. Ми, вочевидь, не могли собі уявити і спрогнозувати наслідки студентських виступів у листопаді 2013 р. на Майдані в центрі Києва та в інших містах. Вони пов'язані з відмовою экс-президента підписати у Вільносі асоційоване членство в ЄС для України. Багато хто розраховував на підтримку міжнародного співтовариства в питаннях євроінтеграції, однак є ті, хто ніколи не був у Європі і не хоче якісного рівня життя для українців і України,

тому що не мають знань і віри. Вважаємо, що це є проблемою внутрішнього соціального менталітету українців сходу і півдня. Державна ідеологія впродовж 24 років української незалежності не спромоглася і не прагнула сформувати національно свідому політичну, економічну, технічну, творчу еліту держави. Постає запитання, чи не свідомо це робилося? Адже легше маніпулювати малосвідомими, збіднілими і зомбованими людськими істотами, які продають свій голос на виборах за харчі й обіцянки. І тому, в час політичного зламу, псевдоеліта втекла за кордон, забравши з собою частину державного бюджету і сподівання українців на кращу долю.

Частина вчених міжнародників вважає, що сучасне міжнародне право здає свої позиції, не виконує високого призначення, закріпленого статутом ООН.

Варто вказати, що українці самі виявилися не на висоті, не були готові почути один одного, голос національної єдності та об'єднатися. Є частина української спільноти, яка не змогла розібратися в подіях. Люди опинилися по різні сторони фронту, вирішуючи проблему не мирними засобами, а важкою зброєю. Рядові громадяни, волонтери, взявши на свої плечі тягар державних прорахунків, стали пліч-о-пліч з військовими на захист своєї Вітчизни.

Тому є свої причини. Так, *Уільям Еліот Батлер* – англійський та американський компаративіст, доктор юридичних наук, досліджуючи питання радянських правових інновацій і зарубіжні правові системи, зазначає, що спадщина радянських правових інновацій є досить значною і впливовою. Воно стосується всіх галузей права та соціальних відносин: особи, сім'ї, робочого місця, дозвілля, ролі держави, у тому числі державного імунітету та державної торгівлі, публічного порядку та правового примусу, взаємодії національного та міжнародного права, власне, ролі права в суспільстві. Учений вважає, що суспільною ціною, яку вимагали такі інновації, були як глум над особистими та колективними правами, так і встановлення публічно-правових інститутів, що не відповідали навіть мінімальним правам людини [9, с. 11-12].

Вважаємо, що Росія та її правова система ще зберігає тоталітарно-радянські риси впливу на розвиток міжнародних, соціальних відносин, зв'язків громадян між собою. Тому дії РФ, можливо, запрограмовані самою правовою системою, що призвело до протидій з боку держав Великої сімки (G7).

Після анексії Криму Росією в березні 2014 р. Євросоюз, Сполучені Штати та деякі інші держави ввели кілька пакетів санкцій проти РФ. Найбільш відчутні санкції введено після початку збройного конфлікту на Донбасі. Захід звинувачує Росію в тому, що вона надає військову допомогу сепаратистам на сході України, а також бере пряму участь у конфлікті. Москва ж відкидає такі звинувачення. Один із пакетів західних санкцій фактично закрити російським компаніям з державною часткою доступ до закордонних ринків фінансування. Крім того, США та ЄС ввели персональні санкції проти бізнесменів із найближчого оточення Президента Росії В. Путіна [10]. Президент США Барак Обама заявив, що РФ залишиться в ізоляції, якщо В. Путін буде продовжувати порушувати міжнародне право і домовленості, спрямовані на вирішення конфлікту в Україні. За словами американського президента, Росія порушує міжнародні договори, надаючи сепаратистам на сході України важку зброю та оснащення [11].

Висновки

Погляди і дії світових лідерів можна вважати формулюванням об'єднаної міжнародної думки та моральних принципів у боротьбі за панування сили права, а не права сили. Вважаємо, що міжнародні домовленості створюються для прогресивних і розумних людей, які прагнуть до мирного вирішення спорів, замирення конфліктів, налагодження взаємовигідних політичних, економічних, культурних, екологічних відносин. Однак із часом напруження в певному регіоні загострюється і причиною стає фактор людської природи: жадоба до влади, грошей та світового впливу.

Отже, міжнародне право і міжнародна мораль – це два вагомих культурних фак-

тори, що якісно впливають на розвиток міжнародних відносин через діяльність міждержавних урядових і неурядових організацій, уможливають гідне життя громадян у державі та благополуччя існування людей у приватному, сімейному та родинному середовищах. Імперативні норми міжнародного права, збагачені моральним змістом, одночасно збагачують державно-правові системи країн. Мораль-

на цінність міжнародного права полягає в тому, щоб стати гарантом справедливого забезпечення як інтересів держави, так і реалізації фундаментальних прав і свобод людини в кожній суверенній країні. Маємо віру і надію в дієві та ефективні засоби міжнародного права як вияв загальної волі держав і міжнародних організацій та наднаціональних об'єднань на шляху до повернення і збереження миру та безпеки.

Література:

1. *Дмитрієва Г. Д.* Взаимодействие международной морали и международного права / Г. Д. Дмитриева. – М., 1979.
2. Міжнародне право. Основи теорії : Підручник / За ред. В. Г. Буткевича / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
3. *Мережко А. А.* Наука политики международного права : истоки и перспективы / А. А. Мережко. – К. : Юстиниан, 2009. – 144 с.
4. *Тускоз Ж.* Міжнародне право : Підручник. Пер. з франц. / Ж. Тускоз. – К. : АртЕк, 1998.
5. *Шемшученко Ю. С.* Міжнародне право / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : В 6-ти т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3 : К-М. – 792 с.
6. *Кант И.* Основы метафизики нравственности : Сочинения : В 6-ти т. / И. Кант / Под общей ред. В. Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1963. – Т. 4. – Ч. 1. – 544 с.
7. *Гроций Гуго* О праве войны и мира. Пролегомены / Гуго Гроций. – М., 1948. – &XVI – С. 11.
8. *Корецкий В. М.* «Общие принципы права» в международном праве / В. М. Корецкий // Академічна юридична думка / Укладачі : І. Б. Ксенко, Т. І. Бондарук ; За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Ін.Юре, 1998. – С. 270.
9. *Батлер У. Е.* Місце пострадянських правових систем на правовій карті світу : Відкрита лекція / У. Е. Батлер / Пер. з англ. К. О. Черниченко. За ред. О. В. Кресина. – К. : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавництво «Логос», 2009. – Випуск 19. – 20 с. – С. 11-12.
10. Берлін : нові санкції можуть призвести до хаосу в Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2015/01/150105_germany_new_russia_sanctions_vs
11. Самміт G20 в Австралії завершився без Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2014/11/141115_g20_putin_leaves_early_ukraine